



gálatás egyenlő üzlet és az egyetem valaha volt klasszikus funkciója, a „tudás templomának” képe között.

(*Rosemary Deem, Sam Hillyard & Mike Reed: Knowledge, Higher Education, and the New Managerialism. Oxford University Press, 2007. 199p.*)

Borbély Tibor Bors



MINŐSÉGSZABÁLYOZÁS A BRIT FELSOÓK-TATÁSBAN

Roger Brown könyve a brit felsőoktatási rendszer 1990-es években történt átalakításához kapcsolódó minőségszabályozási rendszerek kiépítéséről szóló szubjektív, mégis hiteles elemzés. Egy bő tízéves periódus történéseit meséli el, beszámol három, egymást követő minőségbiztosítási rendszer kidolgozásának folyamatáról, az egyes döntések hátterében meghúzódó érdekekről és szándékokról. Bemutatja, hogyan formálódott át az intézmények önellenőrzésére épülő minőségszabályozása az állam által ellenőrzött minőségszabályozási rendszerre, részletesen bemutatva a folyamatot kísérő vitákat a minőségbiztosítási rendszerek lehetséges céljairól és struktúráiról.

A szerző a brit felsőoktatást vizsgáló központi minőségbiztosítási rendszer kialakításának egyik kulcsszereplője, 1993 és 1997 között a HEQC (Higher Education Quality Committee) elnöke volt. A southamptoni Solent Egyetem rektoraként vonult nyugdíjba, professzorként felsőoktatás-politikával foglalkozott.

A brit felsőoktatásban 1991 előtt alapvetően három intézményforma működött: egyetem (*university*), főiskola (*college*) és műszaki főiskola (*polytechnic*). Mindhárom intézményfajta jogilag autonóm, magántulajdonú szervezet volt, így az intézmények minőségi kérdésekben jogilag csak önmaguknak voltak felelősek. Az egyetemek 1992 előtt nem használtak külső minőségbiztosítást, 1983-ban maguk az intézmények hozták létre az ASG-t (Academic Standards Group). Ennek első, az egyetemek működését elemző jelentése 1986-ra készült el, és publikált még két olyan szempontrendszert, amelyek alapján az egyetemek egymáshoz hasonlíthatták magu-

kat. Ezt követően 1988-ban felmérték, hogy az egyetemek mennyire használják az ajánlott szempontrendszereket. A jelentésből az derült ki, hogy majdnem minden egyetem alkalmazza azokat, de a kormány ezt nem tartotta elégséges minőségbiztosításnak. 1989-ben az ASG újabb jelentést készített a szempontrendszerek használatáról, majd ezt követően megalapították az AAU-t (Academic Audit Unit) az egyetemek önellenőrző rendszereinek vizsgálatára.

A főiskolákat már korábban is rendszeresen vizsgálta egyrészt a CNA (Council for National Academic Awards), HMI (Her Majesty's Inspectorate). A CNA-t 1964-ben alapították a nem egyetemi felsőoktatási képzés sztenderdjeinek ellenőrzésére. A CNA kezdetben az oktatás minőségét ellenőrizte, és elvégezte az egyes kurzusok akkreditálását is. Később az intézmények egészének vizsgálata és akkreditálása lett a feladata, a kurzusok akkreditációját pedig az intézményekre bízta. A HMI feladata a tantárgyi szintű formális felügyelet, valamint egyfajta informális konzultáció és tanácsadás volt.

1987 és 1992 között az Egyesült Királyságban új felsőoktatási törvényeket alkottak, amelyek célja az volt, hogy a felsőoktatás intézményei hatékonyabban használják fel forrásait és érzékenyebbé váljanak a gazdaság szükségletei iránt. Az intézmények önállóságának és az anyagi támogatók közvetlen befolyásának csökkentésére regionális alrendszereket hoztak létre, így centralizálva a felsőoktatás rendszerét. Ebben az új, központosított rendszerben a korábbinál sokkal nagyobb hangsúlyt kapott az intézmények elszámoltathatósága és átvilágíthatósága, ami feltétlenül szükségessé tette a felsőoktatási minőségbiztosítás szerkezetének újragondolását is.

A brit felsőoktatásban hagyományosan az egyes tudósok, tudósközösségek, tanszékek, intézmények, tudományágak önmagukat vagy egymást értékelték, a finanszírozás rendszerének megváltozásával azonban egyre nagyobb teret kapott a külső értékelések szisztematikusan alkalmazása. A felsőoktatási intézmények a külső ellenőrzést sokszor plusz teherként, de mindenekelőtt szükségtelen beavatkozásként élték meg, eltérően az oktatás más szintjein működő intézményektől, ahol a külső értékelés természetes volt.

Az új minőségbiztosítási rendszerek megalkotása és a növekvő fogyasztói tudatosság egyébe, a felsőoktatás minőségével kapcsolatos kérdéseket is felvetett. Ebben az időszakban vált nyilvánvalóvá, hogy a minőség nem csupán az oktatás és a

kutatás minőségét jelenti, hanem átfogóbb megközelítésre van szükség: a felsőoktatási intézmények értékelésénél egyéb, társadalmi és gazdasági jellegű megfontolásokat is figyelembe kell venni. Azonban a minőségbiztosítás konkrét célja, területe, formája vitatott volt, ez pedig az egész minőségbiztosítási rendszer instabilitását okozta. A leghesebb vita az önellenőrzés és a külső ellenőrzés egészséges arányainak meghatározása körül volt. A szerző szerint a valódi kérdés az, hogy a külső ellenőrzés mely formája és mértéke ösztönzi leginkább a belső ellenőrzés megfelelő működését, azaz, hogyan lehet ösztönözni a tanárokat, hogy fontosnak tartásuk a minőséget, kritikusan szemléljék, amit a diákjaiknak nyújtanak, akarjanak és képesek is legyenek javítani a teljesítményükön. A különböző értékelési megközelítések egyben a vizsgálatok fókuszának és módszerének különbségeit is magukban hordozzák, így jellemzően a felülről, általában államilag finanszírozott mérések a működés hatékonyságát vizsgálják, míg az adott intézményeken belül kifejlődött rendszerek az oktatás minőségét és eredményességét. Az értékelési rendszer legfontosabb elemeinek a szerző az önértékelést és az értékelés közbeni interakciókat tartja, de ahhoz, hogy az értékelési rendszer hatékonyan működjön, Brown mindenképp szükségesnek véli a külső, állami ellenőrzést is, elsősorban azért, hogy az önellenőrző rendszerek ne tényszerűen el a kívánt szten-derdektől. Ezzel párhuzamosan, a felsőoktatási intézményvezetőknek ki kell dolgozniuk a saját, közös minőség szabályozó rendszerüket, anyagilag támogatniuk és kontrollálniuk kell annak működését, gazdájává válva ezzel a rendszer céljainak és folyamatainak is. A minőség szabályozás mozzanatainak koordinálására Brown kollaboratív, egyetemen belüli, „ütköző” funkciót ellátó szervezetek létrehozását javasolja.

1991. május 6-án jelent meg az ún. „White Paper”, melynek célja volt elősegíteni, hogy 2000-re minden harmadik 18–19 éves fiatal részt vegyen a felsőoktatásban. Ennek érdekében egységesíteni kívánták a főiskolák és egyetemek korábban élesen elkülönülő rendszerét, egységes finanszírozási rendszert létrehozva és minden felsőoktatási intézmény számára lehetővé téve az egyetemi cím elérését, egységes kritériumok alapján. A belső minőségellenőrzési mechanizmusok jóváhagyására a koncepció szükségét látta egy egységes külső ellenőrző szerv létrehozásának, amely a gyakorlatban a CNAA és az AAU örvözetét jelentette, és amelyet a felsőoktatás intézményei

közösen irányítanának a finanszírozó szervezetekkel folyamatosan kommunikálva.

A törvény kapcsán a felsőoktatási intézmények vezetői egyetértettek abban, hogy a külső minőségellenőrzési szervek hatásköreit csökkenteni, az intézményekéit pedig növelni kell. 1991 októberére az intézményvezetők tanácsa megfogalmazta „Minőségkiáltvány”-át, amelyben hangsúlyozták, hogy a szektor minőségbiztosításához szükséges rendszerek működtetése az intézmények kollektív felelőssége, és hogy egyformán fontosnak tartják mind a minőség biztosítását, mind pedig a minőség fejlesztését szolgáló funkciók fenntartását is. Javasolták a finanszírozó és a minőségellenőrző szervezetek szétválasztását, illetve hogy az ellenőrző szervezet ne állandó személyzettel, hanem ideiglenesen megbízott szakértőkkel dolgozzon. A kiáltvány nyomán hozták létre 1992-ben a HEQC-t (Higher Education Quality Council). A Tanácsba az egyetemek és a politechnikumok egyenlő számban delegálhattak rektorokat, emellett két főiskolai rektor és eleinte két, majd négy független tag is részt vett a munkában. A HEQC mellett a HEFCE (Higher Education Funding Council for England) is végzett ellenőrző munkát.

A HEQC feladata az volt, hogy támogassa a felsőoktatási intézményeket abban, hogy magas sztenderdeket alakíthassanak ki, illetve hogy elemezze azt, hogy a jó nevű, jól teljesítő intézmények hogyan építették fel saját rendszerüket, és tették hozzáférhetővé az elemzések eredményeit mások számára is. A HEQC vizsgálta a szakokat és programokat, a tanítás-tanulás folyamatát, az adott intézmény kommunikációs stratégiáit, az ott dolgozókat, a belső értékelési folyamatokat, a visszajelzések feldolgozását, a fejlesztéseket és az intézmények promóciós anyagait. A HEQC átvette a CNAA akkreditációs munkáját is, és olyan franchise rendszert dolgozott ki, amelyben egy intézmény az általa készített és akkreditált programot teljes egészében vagy részben továbbadhatja egy másik intézménynek.

A Felsőoktatási Minőségi Tanácson belül létrejött a QEG (Quality Enhancement Group), melynek feladata volt a nemzeti jelentőségű problémakörök azonosítása és vizsgálata, elemezte és leírta a jól működő intézmények gyakorlatát. Létrehozott egy országos kommunikációs hálózatot, amely lehetőséget adott az ötletcserére és hozzáférést biztosított más intézmények gyakorlatának leírásához. A csoport 1994-ben jelentette meg a *Minőségbiztosítási Alapelvek* című kiad-



vány, amely tartalmazta a minőségvizsgálatok során szükséges lépések általános listáját, áttekintette a minőségellenőrzés különböző megközelítési módjait, és bemutatott olyan intézményeket, ahol példaértékű munka folyt. Emellett több más, tájékoztató jellegű kiadvány is megjelent, a kredites képzésről, a diákok támogatásának lehetőségeiről és a posztgraduális képzésekről is. Publikáltak a szervezet által végzett kutatási eredményekről, például a felsőoktatási programok hatékonyságát előrejelző faktorokról, a továbbképzések és a felsőoktatás viszonyáról vagy a minőségbiztosítás fejlesztésének lehetőségeiről.

Egy 1993-as felmérés szerint a rektorok 82 százaléka túl bürokratikusnak tartotta a kétoldalú minőségbiztosítási rendszert. 1993-ban a Rektorok Állandó Konferenciáján (Standing Conference of Principals, SCOP) erős támogatottságot kapott az elképzelés, hogy csak egyfajta minőségbiztosítási eljárást használjon egyetlen szervezet. Ennek háttérben az állhatott, hogy 1992 előtt az egyetemeken gyakorlatilag nem történt külső minőség-ellenőrzés, és bár a politechnikumokkal dolgozott a CNAA, de ez többnyire csak az akkreditációs folyamatokhoz kötődő eljárásokat jelentette. Így az 1992-ben kezdődött komoly minőségellenőrzések szinte sokkolták az intézményeket. Ráadásul ehhez jelentős kiadások is társultak, mivel a minőségügyi rendszer fenntartását részben maguknak az egyetemeknek kellett biztosítaniuk. 1993-ban a rektori konferencia olyan szervezet felállítását javasolta, amely munkáját az egyetemekkel közösen, azokra nagymértékben támaszkodva végezné.

A szervezet előkészítését végző csoport (Joint Planning Group) csak 1996-ra készítette el jelentését arról, hogy miképpen lehetséges egy ilyen rendszer létrehozása. 1997. márciusában hozták létre a QAA-t (Quality Assurance Agency for Higher Education), amely magába olvasztotta a HEQC-t és társszervezeteit. Az ügynökség függetlenként definiálta magát, de a gyakorlatban, míg a diákok és az állam képviselői részt vehettek a vezetőség ülésein, az intézmények vezetőinek képviselői, a HEQC gyakorlatától eltérően, nem. 1998-tól kezdődően nagyobb hangsúlyt kap a tudományos sztenderdek vizsgálata, csakhogy, mint a közbizalom megerősítése országon belül és külföldön is, illetve az intézmények gazdálkodásának átláthatóbbá tétele. Létrehozták a REE (Registered External Examiners) pozíciót. Ez azt jelentette, hogy minden intézmény egy-egy tárgykörben kijelölhette két-három szakér-

tőjét, akik ilyen ellenőrként készítettek jelentéseket a QAA-nak. Az intézmények beleszólását a minőségbiztosítási eljárásokba két módon kívánta biztosítani: egyrészt az intézmények kérték, hogy a külső értékelést a belsővel azonos időszakban készítsék el, hogy azok összevethetővé váljanak, illetve az intézményeknek ne legyen külön megterhelést a külső vizsgálatra való felkészülés. Másrészt pedig a QAA az értékelő jelentéseket az intézmények saját értékeléseinek, a diákok, tanárok és alkalmazottak visszajelzéseinek figyelembevételével készítette el, a tervek szerint háromévente.

2001-ben azonban az oktatási miniszter a külső minőségellenőrzések 40 százalékos csökkentését rendelte el, megszüntetve az általánosan kötelező ellenőrzést. Azok a tanszékek, amelyek jó minősítést kaptak, a következő periódusban kimaradtak a külső értékelésből. Hamar nyilvánvalóvá vált, hogy mivel az általános intézményértékelés megszűnik, a programértékelések már nem adhatnak elégséges alapot egy átfogó minőségértékelési rendszer számára. Ezért 2001 júliusában a QAA, az Egyesült Királyság egyetemeinek szervezete (Universities UK), az SCOP és a HEFCE javasolta, hogy a külső jelentések a belső vizsgálatok eredményeire alapozva készüljenek, amely javaslat megegyezett a HEQC hat évvel korábbi, 1995-ös javaslatával. 2002-ben az Oktatási Minisztérium – hat éves ciklusokkal – jövőhagyta az új folyamatot.

2002-ben a kormány jelentést publikált a felsőoktatás szabályozásáról, amelyet – elsősorban a különböző szabályozó szervezetek koordinátlansága miatt – túlszabályozottnak talált. 2003 májusára, a jelentés nyomán újra két párhuzamos minőségellenőrzési rendszer működött a brit felsőoktatásban: az egyik ág a minőségellenőrzést, a másik pedig a minőségfejlesztést képviselte. Brown szerint ez pontosan az az eredmény, amihez a HEQC által kidolgozott rendszer is vezetett volna, így az 1997 óta eltelt időt gyakorlatilag elpazarolták.

Az 1992 óta a brit felsőoktatási minőségirányítási rendszerben történt változásokat Brown egyértelműen annak tulajdonítja, hogy a felsőoktatási szereplők (az egyetemek, a támogatók és a kormány) nem tudtak megegyezni olyan alapvető kérdésekben sem, mint a minőségirányítás országos szervezetének formája, összetétele, célja, és főként, hogy mely eszközökkel kellene biztosítani a lehető legmagasabb színvonalú felsőoktatási képzést. Ez utóbbit alapvetően kétféle-

képpen közelítették meg. Az első megközelítés szerint az biztosítja az oktatás legjobb minőségét, ha az egyetemek nyíltan küzdenek a diákokért és a támogatásokért, ha a diákok szabadon tájékozódhatnak a külső jelentések alapján, az intézmények pedig érzékenyek a diákok visszajelzéseire – annak érdekében, hogy átláthatóvá és költséghatékonyá válhassanak. A másik felfogás szerint az intézmények működésének minőségét leginkább saját belső folyamataik garantálhatják, és leginkább az ott dolgozók visszajelzéseire kell figyelmet fordítani, hogy az oktatás folyamata hatékony maradjon. Ez a dichotómia érzékelhető a különböző minőségirányítási szervezetek felállításánál 1992-től kezdve folyamatosan a könyv megírásáig. Érvényes ez mind a külső és a belső ellenőrzés jelentőségének megállapítása, mind a vizsgáló területek kijelölése, illetve az auditáló szervezetek és bizottságok vizsgáló szervezetek és a vizsgálati bizottságok összetétele esetében.

(Roger Brown: *Quality Assurance in Higher Education. The UK Experience since 1992*. London & New York, RoutledgeFalmer. 234 p.)

Csereky Erzsébet



A TUDÁS VAGY A TUDATLANSÁG TÁRSADALMA?

Konrad Paul Liessmann filozófus, a Bécsi Egyetem professzora e művében a tudás és a tudástársadalom fogalmát járja körül, kritikus szemmel elemzi az EU oktatási és képzési alapelveit és ezek megvalósításának körülményeit. A mű polemizál a PISA-felmérések eredményeire épülő oktatási reformokkal és iskolai innovációkkal, feltárja a bolognai folyamat gyengeségeit, és rávilágít az európai tudástársadalom számos tévedésére.

Mennyit ér ma a tudás? Mít tud ma valójában a tudástársadalom? A szerző ezekre a kérdésekre keres és ad kritikus hangnemű válaszokat, és mindeközben arra a következtetésre jut, hogy amit ma a tudástársadalom szlogenje alatt hirdetnek, az csak egy retorikus gesztus: sokkal kevésbé a képzés és képzettség állnak a figyelem középpontjában, mint a politikai és a gazdasági érdekek.

A szerző logikus gondolkodásmódja és kritizáltszta stílusa valódi olvasási élményt nyújt a téma iránt érdeklődőknek, még ha számos esetben nem is lehet mindig teljes mértékben egyetérteni azokkal a szándékosan provokatív tézisekkel, amelyekben vitatja az EU oktatási és képzési adminisztrációjának alapelveit és intézkedéseit.

Liessmann már az előszóban elárulja a téma iránti kritikus beállítottságát, amikor kijelenti, hogy korunk problémája nem a félműveltségben (Adorno) rejlik, hanem a műveltség teljes hiányában. A mai korszakra jellemző műveletlenséget nem lehet személyes csödként felfogni, de egy elhibázott oktatáspolitikai eredményeként sem, hanem ez a szellem kapitalizációjának szükségszerű következménye.

A *Mit tud a tudástársadalom?* című fejezetben Liessmann vitatja, hogy a mai társadalom tudásértelmezésének bárminemű kapcsolata lenne azazal, amit az európai hagyományok szerint a belátás erénye, a bölcsesség, azaz az antik tudásfogalom jelentett. Egyetérthetünk megállapításával, miszerint ma már nem azért tanulunk, hogy tudjunk valamit, hanem magáért a tanulás kedvéért, mivel minden tudás – a tudástársadalom credója szerint – gyorsan elévül, és elveszti értékét. A tudás – az elterjedt definíció alapján – jelentéssel ellátott információ. Ezért a politikai retorikában viszonylag gyakran párhuzamot vonnak a tudás- és az információs társadalom fogalma között, amit a szerző inkább dezinformációs társadalomként értelmez. Példaként hozza fel a tévében közvetített esti híradót, amelyben valójában egyetlen hírblokk hordoz valódi információs értéket a néző számára, nevezetesen az időjárás-jelentés. Minden egyéb – legyen bármilyen komoly tartalmú – hír általában csak szórakoztatás, és nincs kifejezetten személyre (a nézőre) szóló információs tartalma.

A tudás több mint információ. A tudás a világ áthatolásának egy formája: megismerése, megértése, felfogása. Tudás ott létezik, ahol valamit meg lehet magyarázni vagy érteni. Az adathalmazokból egy-egy információ bizonyos (pl. cselekvést előkészítő hasznos) szempontok szerint történő kiszűrése még nem jelent tudást, hiszen a tudást nem feltétlenül és egyértelműen egy cél elérése érdekében megszerzük meg. Gyakran csak később derül ki a megszerzett tudásról, hogy hasznos volt-e számunkra.

A *Műveltség, félműveltség, műveletlenség* c. fejezetben a tudás hatalmáról van szó, miszerint a tudományos tudás és az ehhez kapcsolódó tech-